

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA RUSYA ARŞİVLERİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

CUMHUR KAYGUSUZ*

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları için ilk kaynak niteliğini haiz pek çok belgeyi ihtiva eden Rusya arşivlerinden etkin ve verimli bir şekilde istifade edebilmek için oldukça sıkı ve disiplinli bir çalışma rejiminde faaliyet gösteren mevzubahis kurumlar hakkında önceden bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Moskova bölgesinde bulunan ve her yıl binlerce yerli ve yabancı araştırmacıya hizmet veren Rusya Devlet Ekonomi Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Ekonomiki) RGAE - РГЭ, Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (Gosudarstvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii) GARF - ГАРФ, Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Politicheskoy İstorii) RGASPI - РГАСПИ, Rusya Devlet Askerî Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Voyennyy Arhiv) RGVA – РГВА ve Rusya Devlet Film ve Fotoğraf Belgeleri Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Kinofotodokumentov) RGAKFD - РГАКФД işbu çalışmamızda ele alınmıştır. İlgili kurumların sahip oldukları fonlar, belge koleksiyonlarının nitelikleri, okuma salonlarından istifade edebilmek için gerekli dokümanlar ve çalışma saatleri gibi mühim detayların, özellikle Rusya’da ikamet etmeyen ve zaman sınırlaması bulunan araştırmacılara fayda sağlaması amaçlanmaktadır. Yine söz konusu arşivlerin okuma salonlarında gerçekleştirilecek çalışmaların verimliliğini arttırmak maksadıyla, çevrim içi olarak kullanılabilecek bazı hizmetlere ilişkin linklere de çalışmanın muhteviyatında yer

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun/TÜRKİYE, cumhurkaygusuz@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1640-9439

verilmiştir. Bilhassa RSFSC ve SSCB Dış Ticaret Komiserlikleri, Bakanlıkları ve SSCB Devlet Bilim ve Teknoloji Komitesi fonlarında yer alan belgeler, Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği karşılıklı ticaretin ve bilim-teknik alanında yürüttüğü iş birliğinin gelişimini ve değişimini ortaya koymaları sebebiyle dikkat çekmekte ve özellikle Atatürk döneminde ve Stalin sonrası dönemde realize edilen Türk-Sovyet iktisadi iş birliği süreçlerini farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Arşivleri, Moskova, RGAE, GARF, RGASPI, RGVA, RGAKFD.

A BRIEF REVIEW OF RUSSIAN ARCHIVES IN THE CONTEXT OF HISTORICAL STUDIES OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE

ABSTRACT

In order to effectively and efficiently utilize the Russian archives, which contain many documents that are the first source for research on the History of the Republic of Türkiye, it is important to have prior knowledge about these institutions, which operate in a very strict and disciplined working regime. In this context, the Russian State Archive of Economics (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Ekonomiki) RGAE - ПГАЭ, the State Archive of the Russian Federation (Gosudarstvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii) GARF - ГАРФ, located in the Moscow region and serving thousands of local and foreign researchers every year, Russian State Archive of Social and Political History (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Političeskoj Istorii) RGASPI - ПГАСПИ, the Russian State Military Archive (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Voyennyi Arhiv) RGVA - ПГВА and the Russian State Archive of Film and Photographic Documents (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Kinofotodokumentov) RGAKFD - ПГАКФД are discussed in this study. Essential details such as the funds owned by the relevant institutions, the qualifications of the document collections, the documents required to benefit from the reading rooms and the working hours are intended to benefit researchers, especially those who do not reside in Russia and have time limitations. Again, to increase the efficiency of the studies to be carried out in the reading rooms of the archives in question, links to some services that can be used online are also included in the content of the study. In particular, the documents in the funds of the Commissariats and Ministries of Foreign Trade of the RSFSR and the USSR and the State Committee of Science and Technology of the USSR attract attention because they reveal the development and change of the mutual trade and science-technical cooperation of the Soviet Union with other countries, and enable the evaluation of the Turkish-Soviet economic cooperation processes realized especially during the Atatürk period and in the post-Stalin period from a different perspective.

Keywords: Russian Archives, Moscow, RGAE, GARF, RGASPI, RGVA, RGAKFD.

GİRİŞ

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli dış ticaret partnerleri arasında yer alan Rusya Federasyonu, beşerî disiplinlerde faaliyet gösteren ve uluslararası marka değerine sahip yükseköğretim kurumları, araştırma merkezleri ve arşivleriyle öne çıkmakta ve bilhassa son zamanlarda ülkemiz araştırmacılarının yoğun ilgisine mazhar olmaktadır. Dolayısıyla, Rusya'da Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerinde farklı düzeylerde çalışmalar yürütmek isteyen öğrenci, uzman ve bilim insanlarımızın mevzubahis araştırmaları daha rahat, etkin ve verimli gerçekleştirebilmeleri adına, bu ülkedeki bazı tematik arşivlerin çalışma prensiplerinin ve temel niteliklerinin önceden bilinmesi elzemdir.

Malum olduğu üzere, 1921 Moskova Antlaşması ile başlayan ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Paketi ile pekişen yeni dönem Türk-Sovyet iş birliği kapsamında 20. yüzyıl boyunca pek çok müşterek proje hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk büyük kamu yatırımları olan Kayseri ve Nazilli Sümerbank fabrikalarının yanı sıra, 1959'da temeli atılan ve 1961'de üretime geçen Çayirova Cam Fabrikası ve 25 Mart 1967 tarihli İktisadi ve Teknik İşbirliği Antlaşması kapsamında kurulan İskenderun Demir-Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Fabrikası ve Aliğa Rafinerisi gibi dev yatırımlar da iki komşu ülke arasındaki ilişkilerin tarihinde ve ilgili tarih yazımında önemli işlev görmektedir. Bu sebeple, Soğuk Savaş yıllarında sosyalist blok dışında SSCB'nin en fazla yatırım yaptığı ülkeler arasında bulunan Türkiye'nin yakın tarihi tetkik edilirken, Moskova'nın diğer devletler nezdinde realize ettiği iktisadi faaliyetlere ilişkin pek çok kaynağı bünyesinde barındıran arşiv bölümlerini de muhakkak suretle dikkate almak gerekmektedir. Bundan mütevellit, söz konusu çalışmamızın ilk bölümünde Rusya Devlet Ekonomi Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Ekonomiki) RGAE'ye yer vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Zira Sovyetler Birliği'nin taraf olarak akd ve imza ettiği uluslararası mutabakatlarla birlikte, SSCB'nin yurt dışında hayata geçirdiği iktisadi projelere ilişkin hemen her detay da bu arşivin son derece zengin fonlarının muhteviyatında bulunmaktadır.

1. Rusya Devlet Ekonomi Arşivi RGAE

1961'de faaliyete geçen Rusya Devlet Ekonomi Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Ekonomiki) RGAE, Rusya Federasyonu'nun tek tematik evrak veri tabanı olmasının yanı sıra, 1917 Ekim Devrimi'nden

SSCB'nin yıkılışına kadar geçen süre zarfında ülkenin iktisadi tarihine ilişkin en büyük yazılı kaynak katalog ve koleksiyonlarına sahip olma özelliğini de haizdir. Öyle ki, RGAE'nin fonlarında ekonomik hayatta, bilim ve teknoloji alanında ve sosyal faaliyetlerde kaydedilen ilerlemenin farklı merhaleleri üzerine detaylı bilgiye ulaşmak mümkündür. Arşivdeki ana belge grubu, Sovyetler Birliği'nin merkezî iktisadi idare organları tarafından tanzim edilen resmî evraklardan teşkil koleksiyonları içermektedir. Bahsi geçen kurumlardan SSCB Devlet Planlama Komitesi, RSFSC Halk Ekonomisi Yüksek Konseyi (1917-1922) ve SSCB Halk Ekonomisi Yüksek Konseyi (1922-1932), RSFSC Maliye, Dış Ticaret ve Gosbank (Devlet Bankası) Halk Komiserlikleri, SSCB Devlet Ulusal Ekonomi Komitesi, SSCB Maliye Bakanlığı ve SSCB Merkezi İstatistik Servisi'ne ait dokümantasyon grubu özellikle dikkat çekicidir. Zira mevzubahis verilerin makroekonomik ve sektörler arası niteliği, bunların birbirinden farklı ilmî araştırmalarda kaynak olarak kullanılmalarına olanak tanımaktadır. İşbu koleksiyonların ihtiva ettiği belgeler, ulusal ve milletlerarası ölçekte genelleştirilmiş iktisadi verilerle birlikte sektörel ve bölgesel seviyelerde ilk kaynak niteliğini haiz verileri de içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerine kaleme alınacak çalışmalar bakımından asıl kayda değer husus ise RSFSC ve SSCB Dış Ticaret Komiserlikleri ve Bakanlıkları ve SSCB Devlet Bilim ve Teknoloji Komitesi fonlarında yer alan belgelerin, Moskova'nın diğer ülkelerle gerçekleştirdiği karşılıklı ticaretin ve bilim-teknik alanında yürüttüğü iş birliğinin gelişimini ve değişimini ortaya koymaları noktasında ortaya çıkmaktadır. Özellikle Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Sovet Ekonomiçeskoy Vzaimopomoşi) SEV fonundaki belgeler, dış iktisadi iş birliğini ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin uzun vadeli ekonomik entegrasyon deneyimini göstermektedir¹. Tanzim edildikleri dönemde Avrupa'nın en büyük yakıt ve enerji üretim tesislerinin ve petrol-gaz boru hatlarının tasarımı, inşası ve müşterek işletim proseslerine ilişkin belgeler araştırmacı, akademisyen ve uzmanlara önemli ölçüde veri sağlamaktadır.

SSCB Devlet Planlama Komitesi, Devlet Merkezi İstatistik Ofisi ve savunma alanında faaliyet gösteren bazı kurumlarca tanzim edilmiş ve evvelden erişime kapalı olan belgelerin büyük bir kısmı yakın zamanda araştırmacıların

1 Путеводитель. Российский государственный архив экономики. Том 1: Краткий справочник фондов. Сост. С.В. Прасолова, А.А. Прокопович, М.С. Черкасова, Е.В. Дерусова и др. Ред. С.В. Прасолова, А.К. Соколов, Е.А. Тюрина, Уильям Чейз, Джеффри Бурц. Москва: Благовест, 1994. с. 37-38.

kullanımına açılmıştır. Lakin Rusya Federasyonu'nda yürürlükte bulunan Devlet Sırları Yasası uyarınca gizliliği henüz kaldırılmamış olan arşiv koleksiyonlarındaki arşiv materyalleri ise hâlen kurumun gizli belge depolarında saklanmaktadır. Öte yandan, RGAE'nin edinim kaynaklarına ilişkin olarak hazırlanan temel listede 189 farklı kurum ve kuruluş yer almakta ve söz konusu belgede kredi ve finans kuruluşlarının yanı sıra, sigorta kurumları, yabancı iktisadi teşekküller, endüstriyel ve tarımsal üretim alanlarında faaliyet gösteren firmalar, ulaştırma, altyapı ve iletişim şirketleri, devlet inşaat ve imar organizasyonları, ticari örgütler, su tedariki, jeolojik ve jeodezik faaliyetleri ile iştigal hâlinde bulunan kurumlar ve kooperatifler de bulunmaktadır.

Kurum nezdinde çalışma yürütecek olan araştırmacıların kullanımına sunulmuş müşterek okuma salonu bulunmaktadır. Arşiv belgelerine erişim ve sağlanan belgelerle çalışma süreçleri, 19 Ocak 2018 tarihli Rusya Devlet Ekonomi Arşivi'nde korunmakta olan dokümanların kullanımına ilişkin Resmî Prosedür uyarınca gerçekleştirilmektedir. Tam da bu noktada mühim bir hususa temas etmekte fayda var: Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine çalışmalar yürütmek maksadıyla Rusya arşivlerinden istifade etmek isteyen tüm araştırmacı, uzman, akademisyen ve öğrencilerin yürürlükteki resmî mevzuat uyarınca bağlı bulundukları kurum tarafından tercihen Rusça olarak dilekçe formatında tanzim edilmiş bir resmî yazıya ihtiyacı vardır. Mevzubahis belgede araştırma alanının ve amacının net bir biçimde açıklanmış olması gerekmektedir. Zira hangi arşivde çalışılırsa çalışılsın, araştırmacının adına tanzim edilecek süreli propusk (giriş kartı) için yapılacak olan başvuru esnasında bizzat araştırmacının kaleme alacağı dilekçeye ek olarak bu belge de ilgili makamlarca talep edilecektir.

Arşiv nezdinde kullanılan elektronik referans yazılımı, kurumun tematik, faaliyet alanı ve isim kataloglarının yanı sıra, söz konusu belgelerin oluşturulduğu devlet kurumlarının tarihine ilişkin kapsamlı bir katalogu da ihtiva etmektedir. Araştırmacılar RGAE'deki belgelerin fotokopilerini veya taranmış görüntülerini sipariş etme imkânına sahiptir. İlgili hizmete ilişkin ödeme ise Rusya Devlet Ekonomi Arşivi'nin ücretli hizmetler fiyat listesine uygun olarak yapılır ve söz konusu liste her yıl güncellenir. Başkent Moskova'nın Bolşoya Pirogovskaya Sk. No:17 (ул. Большая Пироговская, д. 17) adresinde bulunan Rusya Federasyonu Devlet Arşivi kompleksindeki müşterek okuma salonu Pazartesi ve Çarşamba günleri 12.00 – 20.00, Salı

ve Perşembe günleri 10.00 – 17.00 ve Cuma günü de 10.00 – 16.00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Voronovo semtindeki ek salon ise haftanın ilk dört günü 09.00 – 16.00, Cuma günü de 09.00 ila 15.00 arasında açıktır. Sipariş üzerine tarama yönetimi ile elde edilecek elektronik görüntüler, araştırmacıya ait haricî belleklere aktarılabilmekte, lakin çalışılan arşiv belgelerinin tablet ve akıllı telefonların üzerindeki kameralar marifetiyle bu cihazlara kopyalanması mümkün olamamaktadır. An itibarıyla kurumun internet sitesi üzerinden ulaşılabilen² elektronik sipariş formunu doldurup ilgili e-posta adresine göndermek suretiyle uzaktan belge sipariş-talep hizmetinden istifade edebilmek de mümkündür. Bunun için ilgili talebin okuma odasını ziyaret tarihinden en az 2 gün önce yapılması ve formun mutlak suretle eksiksiz bir şekilde doldurulması gerekmektedir. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken önemli detay ise her bir fon ya da belge koleksiyonu için ayrı talep oluşturulması noktasında ortaya çıkmaktadır.

Genel hatları ile izah etmeye çalıştığımız kurumun çalışma prensiplerine ilişkin detaylı verilere, güncel işleyiş takvimine ve iletişim bilgilerine <http://rgae.ru/> internet sitesi üzerinden ulaşmak mümkündür.

2. Rusya Federasyonu Devlet Arşivi GARF

Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine ilmî çalışmalar yürütmek isteyen araştırmacılar için kaynak niteliğini haiz olabilecek belgeleri ihtiva eden RSFSC ve SSCB kamu kuruluşları fonlarını ve bahsi geçen kurumlarda önemli roller üstlenmiş devlet adamlarının kişisel arşivlerini barındıran Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (Gosudarstvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii), Rusya İmparatorluğu tarihi ve bilhassa Romanov Hanedanı üzerine hazırlanmış devasa tematik fonlar da dâhil olmak üzere, yaklaşık 6 milyon 400 bin farklı dosyaya sahiptir. Rusya İmparatorluğu’nu ve Sovyetler Birliği’ni sevk ve idare eden hükümdarlar ve devlet adamları tarafından imzalanan mektuplar, kararnameler, manifestolar, resmî mektuplar ve günlüklerden başka, şu fonların da dikkat çekici olduğu kanaatindeyiz: RSFSC (1917-1922) ve SSCB (1923-1991) devlet idare kadroları ve mevzubahis kadroların görev aldıkları yüksek devlet organları tarafından tanzim edilen belgeler, SSCB hükûmet kararnameleri ve emirleri, SSCB Merkez Yürütme Komitesi toplantı tutanakları ve kararları, Yüksek Sovyet Prezidyumu kararnameleri,

2 <http://rgae.ru/deyatelnost/uslugi/chitalnyi-zal.shtml/e-zakaz-del-chit-zal.shtml>

SSCB Halk Temsilcileri Kongresi toplantı tutanakları, KGB Moskova Bölge Departmanı'nın arşiv ceza davaları koleksiyonu ve SSCB Başsavcılığı'nın denetim davaları ve SSCB Yüksek Mahkemesi'nde görülen bazı davalara ilişkin fonlar³.

Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nin internet kullanıcılarına sağladığı en önemli hizmetlerden biri de gizliliği kaldırılmış olan 6 milyondan fazla arşiv dosyasının kurumun <https://statearchive.ru/383> resmî adresi üzerinde faaliyet gösteren elektronik envanterler veri tabanına dâhil edilmesi ve tüm dünyadan internet kullanıcılarının erişimine açılmış olmasıdır.

Devlet Ekonomi Arşivi kullanıcılarının da istifade ettiği Bolşoya Pirogovskaya Sk. No:17 adresindeki arşiv kompleksinde yer alan müşterek okuma salonundan başka, kurumun Berejkovskaya Naberejnaya No: 26 (Бережковская наб, д. 26) adresindeki 2 numaralı okuma salonunda RSFSC tarihine ilişkin belgelere erişebilmek mümkündür. Söz konusu okuma salonu Pazartesi ve Çarşamba 10.00 – 17.00, Salı ve Perşembe 12.00 – 20.00 ve Cuma günleri de 10.00 – 16.00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Her ayın ilk çalışma günü genel temizlik ve dezenfekte faaliyetleri yürütülmesi sebebiyle Rusya Devlet Arşivleri okuma salonları hizmet vermemektedir.

3. Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi RGASPI

Tarih, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji disiplinlerinde ilmî çalışmalar yürüten yerli ve yabancı uzman ve akademisyenler tarafından “tarihin altın kileri” olarak nitelendirilen Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Sotsialno-Političeskoj İstorii) RGASPI'de 1617-2011 dönemini kapsayacak şekilde tanzim edilmiş tam 703 farklı fon bulunmaktadır. Mevzubahis fonlardaki bu belgeler Batı Avrupa'nın sosyal ve siyasi tarihine ilişkin dokümanlar (17.yüzyıl - 20. yüzyıl) ve Yeni ve Yakın Çağlarda Rusya ve SSCB'nin siyasi ve sosyal tarihine ilişkin dokümanlar (19. yüzyılın ikinci yarısı - 21. yüzyılın başı) olmak üzere iki ana tematik kompleksin bileşenleri olarak işlev görmektedir. Her iki devasa komplekste de siyasi partiler, dernekler, örgütler vesair kurumlarca tanzim edilmiş belgelerden oluşan çok geniş kapsamlı evrak koleksiyonları yer

3 Путьодитель. Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории СССР. Том 3. С.В. Мироненко. Москва: Редакционно-издательский отдел федеральных архивов. 1997. с. 12.

almaktadır. Öte yandan, mühim kırılma anı olarak kabul edilen belirli tarihî hadiselerle ilişkin arşiv malzemelerinden teşkil koleksiyonlar ve dünya tarihine damgasını vurmuş ünlü teorisyenlerin, liderlerin ve örgüt mensuplarının kişisel belgeleri de bu arşivde yer almaktadır. Batı Avrupa ve Rusya'nın sosyal ve siyasi tarihine ışık tutan fon ve koleksiyonlar ise yukarıda ana hatlarıyla belirttiğimiz devasa veri tabanının en kıymetli parçalarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi çalışmaları bağlamında üzerinde hassasiyetle durulması icap eden Sovyet Birliği dönemi fonları, oldukça mühim belgeleri ihtiva etmektedir. İlk Sovyet hükûmetlerine ait doküman koleksiyonları ile birlikte uluslararası sosyalist, komünist ve sosyal demokratik hareket ve örgütlerin tarihlerine ışık tutan koleksiyonlar da dikkat çekicidir. Ayrıca Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin en yetkili ve yüksek organları olan Politbüro, Sekreteryâ ve Merkez Komitesi'nin imzalarını taşıyan belgeler ve bahsi geçen organlarca tertip edilen kongre ve konferanslara ilişkin tutanak, bildiri ve memorandumlar da araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. Kurum SSCB Devlet Savunma Komitesi, Partizan Hareketi Merkez Karargâhı, Komintern ve Kominform arşivlerinin yanı sıra, Avrupa sosyalist ve sosyal demokrat parti ve hareketlerinin liderlerinin ve Vladimir Lenin⁴, Josef Stalin, Lev Troçki, Mihail Kalinin, Vyçeşlav Molotov, Lazar Kaganoviç, Georgiy Malenkov, Nikita Hruşov (Kuruşçev) ve Anastas Mikoyan da dâhil olmak üzere, Sovyet liderlerinin kişisel arşivlerine de sahiptir. Bilhassa SSCB'nin yürüttüğü dış politika ve uluslararası ilişkiler bağlamında oluşturulmuş oldukça geniş içerikli belge setleri 1920'li, 30'lu ve 40'lı yılların en önemli gündem maddeleri olan milletlerarası konferanslara ilişkin belge ve materyalleri içermektedir. İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyetler Birliği'ni sevk ve idare eden kadrolar ile dünyanın önde gelen ülkelerinin liderleri arasında gerçekleştirilen yazışmalar, militarist Japon İmparatorluğu'na karşı kazanılan zafere ve harp sonrası dönemde Asya ve Pasifik bölgelerinde kalıcı sulhun tesisine ilişkin materyaller oldukça kıymetlidir. Yine Avrupa'nın ve dünyanın diğer devletlerinin savaş sonrasında ortaya çıkan yeni koşullarda örgütlenmeleri ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kuruluşuyla ilgili geniş belge koleksiyonu ve Soğuk Savaş'ın başlangıcına istinaden tasnif edilmiş belge ve materyaller mühim bir ilmi kıymete haizdir. Öte yandan, RGASPI'nin

4 Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории: путеводитель по фондам и коллекциям личного происхождения. Вып. 2. Москва: 1996. с. 226

Sovyet, yabancı ve milletlerarası gençlik örgüt ve hareketlerinin tarihine ilişkin fonunun da uzman araştırmacılar için önemli ve ilgi çekici olduğu kanaatindeyiz. Dünyanın en büyük arşiv merkezlerinden biri olan Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi'nin başkent Moskova'da bulunan okuma salonlarında her yıl sayıları binlerle ifade edilen yerli ve yabancı araştırmacı çalışmaktadır.

Arşiv belgeleri ile çalışmak isteyen ziyaretçiler, gizliliği kaldırılmış olan tüm belgeleri inceleyebilir, kurumun okuma odalarında bulunan envanterleri, referans kitapları ve kart kataloglarını kullanabilir ve 1 numaralı okuma odasındaki terminaller aracılığıyla da kurumun veri tabanlarına ücretsiz bir şekilde erişim sağlayabilirler. Eskiden SBKP merkez arşivinde bulunan ve sonradan RGASPI'ye devredilen koleksiyonlardaki belgelerle çalışmak isteyen araştırmacılar, Bolşaya Dmitrovka Sokağı No:15 (улица Б.Дмитровка, Д.15) adresinde bulunan kurumun 5. katındaki büyük okuma odasını kullanmaktadır. 4. katta yer alan 2 numaralı okuma odasında ise Komintern fonlarındaki belgeler ile çalışmalar yürütülmektedir. Uluslararası gençlik örgüt ve hareketleri tarafından tanzim edilen belgelere erişim de Profsoyuznaya Sokağı No: 82 (ул. Профсоюзная, 82) adresindeki Rusya Devlet Bilim-Teknik Dokümantasyon Arşivi binasında yer alan 3 numaralı okuma odasında gerçekleştirilmektedir. Bahsi geçen envanterlerin pek çoğu okuma odalarındadır ve araştırmacıların kullanımına açıktır. Marx ve Engels fonları için coğrafi ve isim indeksleri mevcutken, SBKP mensuplarına ait 40 milyon kartlık merkezî kişisel kayıt da kurumun kent dışındaki bir deposunda saklanmaktadır. 1 numaralı okuma odasında çalışan araştırmacılar Komintern Arşivi'ni Dijitalleştirme Projesi çerçevesinde oluşturulan veri tabanına ve Komintern Arşivi belgelerinin görüntü koleksiyonuna ücretsiz olarak erişebilmektedir. 240 binden fazla kayıt girilen bu veri tabanı, Komintern Yürütme Komitesi, Sekreterlikleri ve bölgesel bürolarının yanı sıra Komintern'e bağlı Lenin Okulu, Uluslararası Devrimci Tiyatrolar Birliği, Uluslararası İşçi Yardım Organizasyonu (Mejrabpom) gibi kuruluşlarca tanzim edilmiş materyalleri de ihtiva etmektedir. 1 numaralı okuma odası Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi (Bolşevikler) Merkez Komitesi Politbüro tutanaklarını, Stalin Vakfı'nın iç envanterlerini içerir. Yine mevzubahis okuma odasında kullanıma açık bir stok kataloğu ile birlikte Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin gençlik yapılanması olan Komsomol'un Merkez Komitesi belgeleri üzerine el yazması incelemeler de bulunmaktadır. Arşivde ayrıca sistematik isim ve coğrafi kataloglar, Komsomol Merkez Komitesi Sekreterliği kararlarına ve personel kayıtlarına ilişkin birer kart

dizini de bulunmaktadır. Ayrıca, SBKP arşiv fonunun gerekliliklerine uygun olarak derlenmiş envanterler ve bir referans kütüphanesi de araştırmacıların kullanımına sunulmuştur.

Kurumun okuma salonlarını kullanmak isteyen araştırmacıların http://rgaspi.org/chit_zal/prav_raboty/ adresi üzerinden indirebilecekleri formu eksiksiz bir şekilde doldurup ıslak imzalı suretini diğer sair evraklarla birlikte propusk (giriş kartı) departmanına teslim etmeleri gerekmektedir. Bolşaya Dmitrovka Sokağı No: 15 adresindeki okuma salonları Pazartesi 12.00 - 20.00, Salı 11.00 - 17.00, Çarşamba 10.00 - 18.00, Perşembe 11.00 - 17.00 arası ve Cuma günü 9.30 - 16.30 saatleri arasında hizmet vermektedir. Giriş kartlarının tanzim edildiği propusk bürosu ise Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri 9.00 - 17.30, Cuma günü 9.00 - 16.15 arası açıktır. Arşivin Profsoyuznaya Sokağı No: 82 adresindeki okuma salonu da Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri 10.00 - 17.00, Cuma günü 10.00 - 16.00 arası hizmet vermektedir. Her iki okuma salonu da her ayın son Cuma günü genel temizlik ve dezenfekte faaliyetleri yürütülmesi sebebiyle kapalıdır.

4. Rusya Devlet Askerî Arşivi RGVA

395

Ülkenin en önemli devlet arşivleri arasında yer alan Rusya Devlet Askerî Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voyenniy Arhiv) RGVA, Sovyetler Birliği dönemine ait en geniş kapsamlı askerî ve tarihî belge deposu olarak öne çıkmaktadır. Kızıl Ordu'nun, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatı Çeka'nın, İçişleri Halk Komiserliği NVKD'nin ve Tüm-Birlik Devlet Siyasi İdaresi'nin tarihine ilişkin neredeyse tüm askerî belgelerin toplanıp, muhafaza edildiği kurumda pek çok devletin yakın tarihine ışık tutan yabancı orijinli belgeler de bulunmaktadır. Ayrıca SSCB NKVD Savaş Esirleri ve Tutuklular İdaresi'nin 1939-1960 dönemine ait bir dizi belgesi de arşivin fonlarında yer almaktadır. Avrupa'nın en büyük arşivlerinden biri olan kurumun bünyesinde toplamda 7 milyon 406 bin 568 kalemde oluşan 33 bin 697 fon vardır.

RGVA belge koleksiyonları beş ana kategoriye ayrılmıştır. Bunlar: 1918-1940 döneminde Sovyet askerî idare organlarının ve SSCB Silahlı Kuvvetleri Kızıl Ordu'nun kuruluş prosesleri ve gelişim tarihine ilişkin belgeler, 1917'nin sonundan 1922'ye kadar Rusya'da faaliyet gösteren monarşi yanlısı Beyaz Ordu'nun merkezî ve bölgesel idari birimlerinin, kurumlarının ve oluşumlarının tarihine ilişkin belgeler, 1918'den 2001'e kadar SSCB Tüm

Birlik Devlet Siyasi İdaresi, Çeka ve NKVD birliklerine ait belgeler, 1939'dan 1960'a kadar SSCB İçişleri Bakanlığı Savaş Esirleri ve Tutuklular İdaresi belgeleri ve Kızıl Ordu mensuplarının kişisel belgeleri ve savaş ganimeti olarak ele geçirilen yabancı belgelerdir. Büyük muharebe ve savaşlarda mühim görevler üstlenmiş ve Sovyet devletinin silahlı müdafaasına iştirak etmiş olan kumandanların kişisel belgeleri de çok dikkat çekicidir. Bilhassa Kızıl Ordu'nun kurucuları arasında yer alan ve iki cihan harbi arası geçici sulh döneminde yürütülen askerî yapılanmaya aktif destek veren, Rus İç Savaşı ve Rus tarih yazımında Büyük Atayurt Savaşı olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı'na iştirak eden komutanlara ait olan doküman, hatırat ve yazışmalar bahsi geçen kategoriye dâhildir. Örneğin Milli Mücadele ve Türk Kurtuluş Savaşı esnasında Anadolu'yu ziyaret eden Mihail Frunze'ye ait kişisel belge koleksiyonu da RGVA'da bulunmaktadır⁵.

RGVA'da bulunan arşiv belgelerinin tamamına yakın bir kısmı açık erişimde olup Admiral Makarov Sokağı No: 29 Moskova (ул. Адмирала Макарова, 29) adresinde bulunan kurumun okuma odasında çalışmaya hazırdır. Bununla birlikte devlet sırları hakkında enformasyon içeren arşiv belgelerinin yanı sıra, gizli bilgiler de içeren dokümantasyona erişim, yürürlükte bulunan Rusya Federasyonu yasal mevzuatınca öngörülen birtakım kısıtlamalara tabidir. Okuma odasında çalışma için belge talep-siparişi, söz konusu talebin ilgili departmana ulaşmasının ardından iki iş günü içinde yerine getirilir. Arşivin <https://opisi.rgvarchive.ru/> resmî web adresinde bulunan dijitalleştirilmiş envanterlerden ön talep-sipariş tanzim etme imkânı da mevcut olmakla birlikte, bu hizmetten sadece arşivin okuma odasına kayıtlı araştırmacılar istifade edebilmektedir Eski Özel Arşiv belgelerine erişimde proseslerinde, mevzubahis dokümanların ilgili yabancı ülkelere aktarılma olasılığı göz önünde bulundurulmak suretiyle bazı kısıtlamalar hayata geçirilmiştir. Arşivin okuma odasında çalışan kullanıcılar Beyaz Ordu fonları rehberi, SSCB NKVD-MVD Savaş Esirleri ve Gözaltı Ana İdaresi fonların indeksi, Sovyet Ordusu Merkezi Devlet Arşivi fonlarının 5 ciltlik açıklamalı listesi, fon defterleri ve dosya envanterleri, münferit fonların isim indeksleri, Kızıl Ordu komuta personelinin kişisel dosyaları ve hizmet listeleri koleksiyonu ve SSCB Devrimci Askerî Servis emirleri fonu gibi bilimsel referans araçları kullanma imkânına sahiptir. Yine araştırmacıların talebi üzerine arşiv

5 Фонды Российского государственного военно-исторического архива: краткий справочник. Москва: РОССПЭН, 2001. с. 524.

personeli, sistematik ve isim kataloglarında, 1938-1940 silahlı çatışmalarında hayatını kaybeden Kızıl Ordu personeline ait kart indekslerinde, Rus İç Savaşı sırasında Kızıl Ordu'nun hasta, yaralı ve ölü askerlerinin ve 1941-1950 SSCB NKVD birliklerinin kart indekslerinde bilgi aramakla mükelleftir. Arşiv, kurum nezdinde çalışma yürüten araştırmacıların talebi üzerine, renkli ve siyah-beyaz fotokopilerin yanı sıra, elektronik tarama yoluyla elde edilen dijital kopyaları çıkarır ve araştırmacının bellek cihazına kaydeder. Kopyalama hizmetlerinin kurum tarafından belirlenen ve <https://rgvarchive.ru/sites/default/files/docs/CurrentPrice2024.pdf> adresi üzerinden ulaşılabilen ücret tarifesine uygun olarak gerçekleştirilmekte olduğunu da bu vesileyle hatırlatmak isteriz.

Kurumun okuma salonu Pazartesi, Çarşamba ve Perşembe günleri 10.00 – 17.00, Salı günleri 12.00 ve Cuma günleri de 10.00 – 16.00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Propusk ofisi ise haftanın ilk dört günü 10.00 – 17.00, Cuma günleri ise 10.00 – 16.00 saatleri arasında açıktır. Her ayın ilk çalışma günü genel temizlik ve dezenfekte faaliyetleri yürütülmesi sebebiyle Rusya Devlet Askerî Arşivi okuma salonu hizmet vermemektedir.

5. Rusya Devlet Film ve Fotoğraf Belgeleri Arşivi RGAKFD

397

Moskova Oblastı'nda bulunan Krasnogorsk kentindeki Rusya Devlet Film ve Fotoğraf Belgeleri Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Kinofotodokumentov) RGAKFD, dünyanın en geniş kapsamlı görsel-işitsel belge koleksiyonlarından birini ihtiva etmektedir. Kurumun fonlarında 255 binden fazla film ve 1 milyon 232 binden fazla da fotoğraf belgesi bulunmaktadır. Arşivin bileşenleri 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar Rusya İmparatorluğu'nun, Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun yanı sıra, diğer devletlerin de sosyopolitik, iktisadi ve kültürel yaşamlarında vuku bulan hadiseleri yansıtmaktadır. Kronik-belgesel ve popüler bilim filmleri, 1910-2005 dönemini kapsayan haber filmleri, 1939-1945 İkinci Dünya Savaşı yıllarına ait özel baskılar, son Rus Çarı II. Nikolay'ın ve ailesinin 1896-1916 döneminde kayda alınan görüntülerinden oluşan film arşivi ve bazı yabancı ülkelerde kayda alınan sessiz ve sesli belgesel filmler bahsi geçen koleksiyona dâhildir. Öte yandan, ordu, ekonomi, siyaset, bilim ve kültür, toplumsal yaşam, eğitim, sağlık ve spor perspektifinden Rusya İmparatorluğu, SSCB ve Rusya Federasyonu tarihini yansıtan çeşitli ortam ve formatlarda kayda alınmış foto-belgeler, slaytlar, fotoğraf albümleri ve bunlardan başka yabancı ülkelerin tarihine ışık tutan fotoğraflar da ayrıca kayda değerdir. Öte yandan, tüm bu film, fotoğraf ve video belgelerine ek muhasebe belgeleri, arşiv

referans kitapları, bilgi veri tabanları, arşiv koleksiyonunun kompozisyonunu ve içeriğini tamamlayan ve ortaya çıkaran sair malzemeler de kurumun fonlarında yer almaktadır⁶.

Kurumu ziyaret edecek olan araştırmacılar arşivde bulunan film ve video-fotoğraf belgelerinin yapısı ve içeriği hakkında bilgi edinebilir, okuma salonundan ve arşiv tarafından sağlanan ücretli hizmetlerden istifade edebilir, kurumdaki tüm bilimsel referans cihazları kullanabilir, film ve video-fotoğraf belgelerinin kataloglarını, belgesellerin tematik listelerini, belgesel ve fotoğraf albümlerinin envanterlerini, video belgelerinin açıklamalarını tetkik edebilir, metodolojik kılavuzlardan ve kurumun referans ve bilgi fonunda bulunan enformasyonel materyallerden ve kurumun kütüphanesindeki süreli yayınlar ile kitaplardan istifade edebilir.

Arşivin okuma odalarında çalışmak isteyen araştırmacıların ziyaret tarihinden bir gün önce kuruma telefonla ulaşp giriş kartı – propusk talep etmesi gerekmektedir. Belgesel okuma odası için +7 495 563 14 63, fotoğraf okuma odası için ise +7 495 563 39 96 numaralı telefon üzerinden propusk talebi yapılmaktadır. Bunun dışında pasaportunuzun ve mensubu olduğunuz kurum tarafından arşiv müdürüne hitaben Rusça olarak kaleme alınmış resmî bir teminat mektubunun da yanınızda bulunması zaruridir. Arşive ulaşan ziyaretçi, teminat mektubunu veya kişisel yazılı beyanını arşiv müdürüne imzalatır ve ardından film ve video-fotoğraf belgelerini kataloglardan seçmek ve bunları teknik araçlarla görüntülemek için okuma odalarına gider. Çalışılan film, video ve fotoğrafların kopyaları, ilgili hizmet bedelinin banka havalesi marifetiyle ödenmesinden ve ücretin kurumun resmî hesabına aktarılmasının ardından gerçekleştirilir. Arşiv yönetiminin özel izniyle okuma salonlarında kişisel bilgisayar kullanmak mümkündür. Kurumda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara tercümanları ve asistanları da eşlik edebilir.

Reçnaya Sokağı No: 1, Krasnogorsk (г. Красногорск, ул. Речная, д. 1) adresinde bulunan kurumun okuma salonları Pazartesi. Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri 09.00 -10.00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Cuma günleri ise cihaz bakım ve temizlik faaliyeti sebebiyle okuma salonları kapalıdır. Tüm ziyaretler için mutlak suretle önceden telefonla kayıt yaptırılması gerekmektedir.

6 Российский государственный архив фонодокументов. Очерк-путеводитель. Часть 2. Москва: 2019. с. 18.

SONUÇ

Farklı saiklerle sistematik dezenformasyonun birtakım çalışma kollarında yaygın bir biçimde kullanıldığı günümüz koşullarında, ilmî araştırmalar için temel teşkil edecek ilk kaynaklara erişim stratejik öneme sahiptir. Bu bağlamda, yakın çağın en büyük kurtuluş mücadelelerinden birini vermiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin askerî, siyasi ve iktisadi tarihi üzerine kaleme alınacak çalışmalarda Rusya arşivlerinden de istifade etmek tüm uzman, araştırmacı, akademisyen ve lisansüstü öğrencilerinin hareket alanını genişletecek ve ele aldıkları meseleleri farklı bir bakış açısı ile değerlendirmelerine olanak tanıyacaktır. Yakın döneme kadar bilhassa yabancı uyruklu araştırmacılar açısından ciddi erişim sıkıntılarının yaşandığı Rusya arşivlerinde günümüz itibarıyla mevzubahis aksaklıklar önemli ölçüde giderilmiş, dijitalleşme sayesinde de kaynak tarama ve belge arama süreçleri hızlandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında çalışma yürütecek olan meslektaşlarımızın kaynak olarak istifade edebileceği belgelerin genellikle Moskova arşivlerinde bulunmasından mütevellit, işbu çalışmamızda Moskova bölgesindeki kurumlara yer verilmiştir. Rusya arşivlerindeki çalışma koşullarının ve rejiminin son derece disiplinli ve katı kurallara bağlı bir şekilde oluşturulduğunu göz önünde bulundurduğumuz takdirde, okuma salonlarından istifade edebilmek için gerekli evrakların eksiksiz bir şekilde tanzim edilmesi, olası zaman kayıplarının önüne geçecektir.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) <i>This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. <i>There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License</i>

KAYNAKÇA

Путеводитель. Российский государственный архив экономики. Том 1: Краткий справочник фондов. Сост. С.В. Прасолова, А.А. Прокопович, М.С. Черкасова, Е.В. Дерусова и др. Ред. С.В. Прасолова, А.К. Соколов, Е.А. Тюрина, Уильям Чейз, Джеффри Бурц. М.: Благовест, 1994. 679 с.

Путеводитель. Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории СССР. Том 3. С.В. Мироненко. Москва: Редакционно-издательский отдел федеральных архивов, 1997. 792 с.

<http://rgae.ru/deyatelnost/uslugi/chitalnyi-zal.shtml/e-zakaz-del-chit-zal.shtml>

Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории: путеводитель по фондам и коллекциям личного происхождения. Вып. 2. Москва: 1996. 405 с.

Фонды Российского государственного военно-исторического архива: краткий справочник. Москва: РОССПЭН, 2001. 638 с.

Российский государственный архив фонодокументов. Очерк-путеводитель. Часть 2. Москва: 2019. 326 с.